

ЕДИЦИЈА ВО ЧЕСТ НА БЛАГОЈА КОРУБИН

ЈАЗИКОТ НАШ ДЕНЕШЕН

Редактор на едицијата: Снежана Велковска

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ –
СКОПЈЕ
ЈАЗИКОТ НАШ ДЕНЕШЕН, КН. 31

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД НАУЧНИОТ СОБИР

**ПРЕТХОДНИЦИТЕ КАКО СОВРЕМЕНИЦИ
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО СПОРЕДБЕНИТЕ
ЛИНГВИСТИЧКИ ИСТРАЖУВАЊА**

одржан на 27 – 28 мај 2019 г.

Скопје 2020

Редакциски одбор:

д-р Снежана Велковска

д-р Снежана Веновска-Антевска

д-р Олгица Додевска-Михајловска

д-р Катица Топлиска-Евроска

д-р Фани Стефановска-Ристеска

д-р Макеј Кавка

д-р Јаворка Маринковиќ

д-р Елена Јовановска-Грујовска

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

811.163.3(062)
811.163.3:81'362(062)

НАУЧЕН собир "Претходниците како современици : македонскиот јазик во споредбените лингвистички истражувања" (2019 ; Скопје)

Претходниците како современици : македонскиот јазик во споредбените лингвистички истражувања : зборник на трудови од научниот собир одржан на 27-28 мај 2019 г. / [редакциски одбор Снежана Велковска ... и др.]. - Скопје : Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков", 2020. - 231 стр. : илустр. ; 21 см. - (Едиција во чест на Благоја Корубин "Јазикот наш денешен" ; кн. 31)

Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-220-070-5

а) Македонски јазик -- Собири б) Македонски јазик -- Компаративни истражувања -- Собири

COBISS.MK-ID 52806405

Сашка ГРУЈОВСКА-МИЛАНОВА

МОДАЛНИТЕ ГЛАГОЛИ КАКО МАРКЕРИ ЗА ИНФЕРЕНЦИЈАЛНОСТ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во трудот се разгледува употребата на модалните глаголи во македонскиот и во германскиот јазик како маркери за евиденцијалност на современ план. Се анализира кои модални глаголи можат да се употребат како маркери за евиденцијалност, кои видови извори на информација се означуваат со нив и дали се вбројуваат во граматичките или во лексичките маркери за евиденцијалност. Дополнително, се разгледува врската на модалните глаголи што се употребени како маркери за евиденцијалност со деонтичката и со епистемичната модалност. Анализата на употребата на модалните глаголи како маркери за евиденцијалност во македонскиот и во германскиот јазик ги покажува сличностите и разликите меѓу двата јазика.

Клучни зборови: евиденцијалност, извор на информација, модалност, модални глаголи.

Под поимот *евиденцијалност* во лингвистиката се подразбира семантичка категорија која упатува на изворот на информацијата врз која се темели определен исказ. Изворите на информација, пред сè, може да се поделат во две групи – засведоченост и незасведоченост. Групата засведочени дејства опфаќа дејства што се восприемени со некој од сетилните органи, така што постојат неколку подвидови извори на информација во зависност од тоа кое сетило е употребено. Под незасведоченост се подразбира инференцијалност или прекажаност. Инференцијата може да се базира врз основа на знаење, визуелен доказ итн. Кога се прекажува може да се парафразира или да се цитира.

За маркирање евиденцијалност се користат лексички или граматички јазични средства (Diewald/Smirnova 2010: 1). Граматичките маркери за евиденцијалност може да бидат афикси, клитики или честички и се користат само во дел од јазиците во светот. Во некои јазици се користи само еден вид граматички морфеми, а во некои има комбинација од различни видови. За разлика од граматичките маркери за евиденцијалност што се специфични само за некои јазици, лексички маркери за евиденцијалност се појавуваат во сите јазици во светот. Јазиците се разликуваат по бројот и видот на лексичките маркери за евиденцијалност што ги користат. Нивната употреба не е задолжителна. Во категоријата лексички маркери за евиденцијалност влегуваат лексеми од различни зборовни групи: глаголи, модални зборови, прилози итн. (Aikhenvald 2004: 10). Во овој текст се задржуваме на употребата на модалните глаголи во македонскиот и во германскиот јазик како лексички маркери за евиденцијалност.

Модалните глаголи се вбројуваат во јазичните средства за изразување модалност. Во различни јазици модалните глаголи може да имаат различни карактеристики, но во поглед на модалноста, со нив се изразуваат два вида

модалност: „деонтичка, која го опфаќа односот на субјектниот ентитет спрема дејството [...] и епистемска (епистемична) модалност, со која се означува односот на говорителот спрема дејството [...]“ (Бојковска 2012: 119). Дел од лингвистите сметаат дека евиденцијалноста е поткатегија на епистемичната модалност, а дел сметаат дека се работи за две посебни категории. Во овој текст ги разгледуваме евиденцијалноста и епистемичната модалност како две посебни категории, но се согласуваме со ставот дека понекогаш доаѓа до преклопување на двете категории како, на пример, кај модалните глаголи.

За модални глаголи во македонскиот јазик вообичаено се сметаат: *може, мора, сака, смее и ѝтреба* (Минова-Гуркова 2000: 187). Чашуле (1989: 100) го исклучува глаголот *сака* од групата модални глаголи поради недостатокот на синтаксичките рестрикции што се типични за модалните глаголи, а дополнително, во групата ги вбројува глаголите *бидува* и *има*. Со сите модални глаголи во македонскиот јазик може да се изрази деонтичка модалност, а епистемична модалност може да се изрази само со модалните глаголи *може, мора* и *ѝтреба*. Овие три глагола може да се употребат и како лексички маркери за евиденцијалност. Во продолжение се разгледуваат карактеристиките на модалните глаголи *може, мора* и *ѝтреба* кога се употребени како маркери за евиденцијалност и, дополнително, се истражува кој вид извор на информација се означува со нив.

Кога модалните глаголи *може, мора* и *ѝтреба* се користат како маркери за евиденцијалност, се појавуваат само во формите за трето лице еднина сегашно време, така што може да се забележи висок степен на граматикализација. Се чини дека *може, мора* и *ѝтреба* почнуваат да преоѓаат од групата лексички во групата граматички маркери за евиденцијалност.

Ако модалните глаголи *може, мора* и *ѝтреба* се употребени како маркери за евиденцијалност, не може да се негираат (сп. Чашуле 1989: 103). Кога во реченицата е употребена негација, таа не се однесува на модалниот, туку на полнозначниот глагол.

Лексичките маркери за евиденцијалност *може, мора* и *ѝтреба* се употребуваат во комбинација со честичката *да* и со полнозначен глагол на кој се означени граматичките категории. Кога се употребуваат *мора* (1) и *ѝтреба* (2), честичката *да* е задолжителна, а во примерите со *може* честичката *да* е факултативна (3.1 – 3.2). Се чини дека употребата или отсуството на честичката *да* не влијае врз значењето на примерите во однос на евиденцијалноста, но, сепак, останува оваа појава да се истражи подетално.

1) *Тој мора да е ѝтаму.* (Чашуле 1989: 107)

2) *Треба да беше овој неѝтѝо, оѝтѝи кмеѝтскиоѝт, колку да се мачеше да си даде сѝпроѝосѝт во ѝоѝледоѝт, искажуваше исѝлашен и несиѝурен.* (Гралис)

3.1) *Девојчеѝтѝо може да има десетѝина ѝодини, едно од оние деца ѝиѝтѝо брзо се извишувашѝтѝ, ѝа се слабечки и нежни.* (Гралис)

3.2) *Може се враѝил.* (Чашуле 1989: 103)

Со употребата на модалните глаголи *може, ѝтреба* и *мора* во примерите 1, 2, 3.1 и 3.2 говорителот искажува дека верува до определен степен дека некое дејство се случило во минатото, се случува во сегашноста или ќе се случува во

иднина, односно станува збор за изразување епистемична модалност (сп. Чашуле 1989: 102–110). Ваквите искази на говорителите вообичаено се базираат врз нешто што говорителот го воочил или знае, така што мора да постои некаков извор на информацијата. Понекогаш говорителот го спомнува изворот на информацијата врз која ја темели својата претпоставка во исказот, но понекогаш мора да се погледне поширокиот контекст. Значи, покрај епистемичната модалност, со оваа употреба на модалните глаголи *може*, *мора* и *треба* се маркира и инференцијалност. Во поглед на категоријата евиденцијалност сите три модални глаголи имаат иста функција – служат за маркирање инференцијалност, но во однос на епистемичната модалност постојат разлики меѓу нив. Со *мора* се изразува највисок степен на убеденост на говорителот дека дејството се случило, се случува или ќе се случува, со *треба* понизок, а со *може* најнизок.

Во модални глаголи во германскиот јазик вообичаено се вбројуваат глаголите *dürfen* ‘сmee’, *können* ‘може’, *mögen* ‘сака’, *müssen* ‘мора’, *sollen* ‘треба’ и *wollen* ‘сака’ (DUDEN 2009: 426, Helbig/Buscha 2001: 114). Со сите модални глаголи може да се изрази и деонтичка и епистемична модалност и сите модални глаголи во германскиот јазик може да се употребат како лексички маркери за евиденцијалност. Модалните глаголи *dürfen* ‘сmee’, *können* ‘може’, *mögen* ‘сака’ и *müssen* ‘мора’ се користат како маркери за инференцијалност, а модалните глаголи *mögen* ‘сака’, *sollen* ‘треба’ и *wollen* ‘сака’ се користат како маркери за прекажаност. За потребите на овој текст се задржуваме на модалните глаголи што се користат како маркери за инференцијалност. Во продолжение се разгледуваат нивните карактеристики во оваа употреба и нивната врска со епистемичната модалност.

Кога се употребени како маркери за инференцијалност, модалните глаголи *dürfen*, *können*, *mögen* и *müssen* се менливи по граматички категории. *Können* и *müssen* може да се појават во сите лица, во презент или во претеритум, во индикатив или во конјунктив. Модалниот глагол *mögen* може да се употреби во сите лица, во презент или во претеритум во индикатив, а во конјунктив само во презент. Во оваа употреба се појавуваат форми за сите лица од модалниот глагол *dürfen*, но само во претеритум конјунктив. Модалните глаголи *dürfen*, *können*, *mögen* и *müssen* може да се употребат во комбинација со инфинитив I (4.1, 5.1, 6.1 и 7.1) или со инфинитив II (4.2, 5.2, 6.2 и 7.2) од полнозначен глагол. Ако во реченицата е употребена негација, таа се однесува на дејството означено со полнозначниот глагол. Кај речениците со *können* или со *müssen* можна е и поинаква интерпретација. Со негацијата не се негира дејството означено со полнозначниот глагол, туку претпоставката (сп. Engel 1996: 471–472).

4.1) *Er kann noch auf dem Sportplatz sein.* (Helbig/Buscha 2001: 121)

‘Може уште е на спортското игралиште.’

4.2) *Es könnten Anrufe unseres Großvaters gewesen sein.* (DWDS)

‘Може биле повици за нашиот дедо.’

5.1) *In einer Langzeitperspektive mag dies sogar stimmen.* (DWDS)

‘На долгорочен план ова можеби и ќе функционира.’

5.2) *Sie **mochte** die Details vergessen haben, die große Linie hatte sie noch klar vor Augen.* (Duden 2009: 560)

‘Може ги имаше заборавено деталите, но глобалната слика јасно ѝ стоеше пред очи.’

6.1) *Die Zahl der Gesetze **dürfte** dennoch weiter wachsen.* (DWDS)

‘Сепак, веројатно бројот на закони и понатаму ќе расте.’

6.2) *Das **dürfte** Karl aber gewusst haben.* (Engel 1996: 471)

‘Но, веројатно Карл го знаел тоа.’

7.1) *Das **muss** einem schon was wert sein.* (DWDS)

‘Тоа сигурно му е вредно некому.’

7.2) *Immerhin **müssen** die Täter zuvor Wege und Adressen einer Reihe von Zielpersonen ausspioniert haben.* (Kijko 2013: 137)

‘Сепак, сторителите сигурно претходно го шпионирале движењето на голем број луѓе и ги откриле нивните адреси.’

Кога говорителот сака да покаже дека врз основа на нешто заклучил дека некое дејство се случило, се случува или ќе се случува, може да употреби некој од модалните глаголи *dürfen*, *können*, *mögen* и *müssen* како во примерите 4.1 – 7.2. Во овие случаи модалните глаголи се употребени како маркери за инференцијалност. Со секој од овие модални глаголи, дополнително, се дава информација и за степенот на убеденост на говорителот дека дејството за кое зборува се случило, се случува или ќе се случува, односно секогаш, освен инференцијалност, се изразува и епистемичната модалност. Убеденоста е најголема ако се употреби *müssen*, помала е ако се употреби *dürfen*, потоа *mögen*, а најмала убеденост се изразува со *können*.

Анализата на употребата на модалните глаголи како лексички маркери за евиденцијалност во македонскиот и во германскиот јазик покажува дека и во двата јазика дел од модалните глаголи се користат за означување инференцијалност и, дополнително, за изразување епистемична модалност. Во македонскиот јазик се употребуваат три, а во германскиот јазик четири модални глагола како маркери за евиденцијалност. Се наметнува прашањето дали при преведување од едниот на другиот јазик се користат модални глаголи или други маркери за инференцијалност и ако се користат модални глаголи, како се надоместува разликата во бројот на модални глаголи што се употребуваат како маркери за инференцијалност. Одговор побаравме во делото „Парфем“ од Патрик Зискинд и преводот на делото на македонски од Слободанка Поповска. Во продолжение се дадени резултатите:

- *können* (7): *може* (3), *можееше* (1), *можно* (1), *значи* (1), занемарен (1);
- *mögen* (6): *можееше* (2), *можеби* (1), *можно* (1), занемарен (2);
- *dürfen* (0);
- *müssen* (11): *мора* (5), *морало* (1), *би морало* (1), *најверојатно* (1), занемарен (3).

Анализата на примерите покажува дека во преводот на македонски јазик само понекогаш се употребува модален глагол. Некои од нив се во очекуваната форма за трето лице еднина сегашно време, но се појавуваат и модални глаголи во други глаголски форми. Останува да се доистражи дали модалните глаголи во оваа употреба во македонскиот јазик може да се појават и во други глаголски

форми или дали, сепак, станува збор за поинаква интерпретација на речениците при преводот. Покрај модални глаголи, преведувачот користи и зборови од други зборовни групи, на пример прилози. Разликата во бројот на модални глаголи што се користат како маркери за инференцијалност ја изедначува со тоа што модалните глаголи *können* и *mögen* ги преведува со слични јазични средства.

Со овој текст покажавме дека модалните глаголи може да се користат како лексички маркери за евиденцијалност и во македонскиот и во германскиот јазик. И во двата јазика служат за означување инференцијалност и за изразување епистемична модалност. Врз основа на делото „Парфем“ и еден превод на македонски, покажавме дека при преведувањето, покрај модалните глаголи, како лексички маркери за инференцијалност се користат и зборови од други зборовни групи.

ЛИТЕРАТУРА

- Бојковска, Е. (2011), *Својствата на модалните глаголи во германскиот и во македонскиот јазик*, Литературен збор LVIII, Скопје, 65–76.
- Бојковска, Е. (2012), *Деонтичката употреба на модалните глаголи во германскиот и во македонскиот јазик*, XXXVIII научна конференција на меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 14–15 јули 2011), Лингвистика, Скопје, 119–140.
- Зискинд, П. (2004), Парфем. Хронологија на едно злосторство. (прев. Слободанка Поповска) Темплум, Скопје.
- Конески, Б. (1981), Граматика на македонскиот литературен јазик, Култура, Скопје.
- Гајдова, У., Лаброска, В. (2010), *За евиденцијалноста во македонскиот јазик*, Македонски јазик LXI, Скопје, 53–58.
- Минова-Ѓуркова, Л. (2000), Синтакса на македонскиот стандарден јазик, Магор, Скопје.
- Петроска, Е., Тофоска, С. (2012), *Мора – епистемичката модалност и евиденцијалност во македонскиот јазик*, XXXVIII научна конференција на меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 14 – 15 јули 2011), Лингвистика, Скопје, 111–118.
- Чашуле, И. (1989), *Модалните глаголи во македонскиот јазик*, Прилози МАНУ/ОЛЈН 14, МАНУ, Скопје, 89–117.
- Aikhenvald, A. Y. (2003), *Evidentiality in typological perspective*, In: Alexandra Y. Aikhenvald/R. M. W. Dixon (eds.) *Studies in Evidentiality*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1–32.
- Aikhenvald, A. Y. (2004), *Evidentiality*, University Press, Oxford.
- De Haan, F. (2001), *The Relation between Modality and Evidentiality*, Linguistische Berichte, Sonderheft 9, Hamburg, 201–216.
- Diewald, G., Smirnova, E. (2010), *Introduction. Evidentiality in European languages: the lexical-grammatical distinction*, In: Gabriele Diewald/Elena Smirnova (eds.) *Linguistic Realisation of Evidentiality in European Languages*. Walter de Gruyter, Berlin/New York, 1–14.

- DUDEN. (2009), Die Grammatik, 8. Aufl. Dudenverlag, Berlin.
- Eisenberg, P. (Auth.); Thieroff, R. (Hrsg.) (2013), Grundriss der deutschen Grammatik. Band 2: Der Satz. 4. Aufl. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart/Weimar.
- Engel, U. (1996), Deutsche Grammatik. 3. kor. Aufl. Julius Groos Verlag, Heidelberg.
- Helbig, G., Buscha, J. (2001), Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Langenscheidt, Berlin.
- Kijko, J. (2013), *Evidentialität und epistemische Modalität in deutschen und ukrainischen informationsbetonten Presstexten*, Tekst i diskurs – Text und Diskurs 6, 131–168.
- Süskind, P. (1994), Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders. Diogenes Verlag, Zürich.

Корпус Гралис: <http://www.gewi.uni-graz.at/>

Корпус DWDS: <https://www.dwds.de/>